

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.091.33:37.013.(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2022-15.1>

ФЕНОМЕН КОМПЕТЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

ДЕМ'ЯНЧУК ОЛЕКСАНДР НИКАНОРОВИЧ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
demianchukoleksandr@gmail.com
orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-6530-5759

У статті висвітлюється реальний стан проблеми підготовки компетентних педагогічних фахівців, здатних на високому інтелектуально-творчому рівні організувати процес оволодіння якісними знаннями.

Особлива увага надається питанню щодо формування системи компетентностей, що відповідають основним видам діяльності особистості. Акцентовується увага на значенні щодо раціональної побудови освітнього процесу в цілому та процесу навчання у вищому навчальному закладі зокрема. Велику увагу зосереджено на поняттях освітньої парадигми та парадигмального аналізу освітніх процесів.

Проаналізовано процес освіти, яка є середовищем спілкування та залучення до світових цінностей, досягнень науки і техніки. Розкрито соціалізацію особистості щодо формування її духовності та світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів.

Висвітлено сутнісні ознаки щодо необхідності підвищення фахової підготовки майбутнього вчителя, фахівця освітньої галузі, що обумовлена також зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної та спеціальної підготовки молоді, зміною освітніх парадигм.

Ключові слова: сучасна освітня парадигма, компетентність, гуманізація освіти, соціалізація особистості, творча особистість.

Постановка проблеми. В умовах формування сучасного українського суспільства гостро постає проблема підготовки компетентних педагогічних фахівців, здатних на високому інтелектуально-творчому рівні організувати процес оволодіння знаннями, спираючись на власні професійні вміння та здатність до творчої самореалізації. У наш час високо цінуються фахівці, які володіють сформованими професійними якостями, мають розвинену загальну культуру, послідовність мовлення, логічність мислення. Необхідність підвищення фахової підготовки майбутнього вчителя – фахівця освітньої галузі – обумовлена також зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної та спеціальної підготовки молоді, зміною освітніх парадигм.

Головною проблемою сучасної української освіти є вичерпаність основної педагогічної парадигми, яка поспіхом доповнюється скороспілими й експериментально неперевіреними

ідеями та окремими елементами європейських освітніх технологій. У зв'язку з цим, стан нашої освіти можна назвати кризою різноманітності, що пов'язана з відсутністю однозначного і зрозумілого способу включення освіти в сучасне суспільство, коли незрозумілою залишається сама місія і призначення педагога, оскільки не ясно, які продукти має створювати освіта. Таким чином «спонтанна креативність ідей нашої педагогічної спільноти, яку б ми назвали «негативною креативністю», сліпе копіювання західних стандартів, безсистемність та неадекватність дій освітянських управлінських структур усіх рівнів, спрямованих на модернізацію освіти, ведуть до руйнації власної «педагогічної матриці», роблять її заручницею західних проєктів, вибудовуючи модель непродуктивної «схрещеної» освіти» [6, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення готовності до фахової

діяльності не є новою в науковому просторі. Вітчизняні й зарубіжні вчені пропонують авторські визначення професійної компетентності (Б. Гершунський, І. Зимня, А. Кузьмінський, Дж. Равен, Г. Селевко, О. Субетто, Ю. Татур, В. Хутмахер, А. Хуторської) і релевантні моделі побудови відповідного навчального процесу (А. Алхазішвілі, В. Безпалько, Г. Китайгородська, А. Мелецинек, А. Назаров, Дж. Хепворт), методології розвитку компетентності з позицій різних підходів: культурологічного (Є. Бондаревська, Н. Крилова), особистісно-орієнтованого (М. Балашов, І. Зимня, В. Серіков), аксіологічного (І. Ісаєв, В. Сластьонін), герменевтичного (М. Хадегер, Ф. Шлейєрмахер), комунікативного (Д. Браун, Г. Віддоусан, В. Літтелвуд, Ю. Пасов, С. Савіньон, Д. Хаймс) і когнітивного (Дж. Андерсон, Дж. Брунер, Х. Гейвін, В. Дружинін, Д. Мацумото, Р. Солсо, М. Холодна) тощо. Хоч окреслена проблема отримала достатньо широке висвітлення в академічній літературі, не всі її аспекти можна вважати остаточно вирішеними.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень показує, що сучасна наука ще не запропонувала однозначного визначення дефініцій та понять «парадигма», «освітня парадигма», «парадигма педагогічної освіти». Проте наскрізною ознакою цих визначень є порівняння складових параметрів з ідеалізованими уявленнями про розвиток, освіту, педагогіку, особистість.

В освітній галузі поняття «парадигма педагогічної освіти» й сам термін «парадигма» увійшли в обіг порівняно недавно, втім, останніми десятиліттями вони набули особливої актуальності.

Мета статті – ефективне забезпечення стратегічних завдань щодо вищої освіти у межах сучасної парадигми гуманітарного знання, які стоять перед Україною в нових соціокультурних умовах.

Виклад основного матеріалу. Нинішня ситуація в Україні характеризується тим, що, незважаючи на позитивні політичні процеси, які мали місце на початку 90-х років, соціальна активність населення залишається на невисокому рівні. Коріння цієї проблеми варто шукати і в тих соціально-економічних і політичних

процесах, які переживає наше суспільство, і в історії та психології розвитку молодіжної політики. «Споживацьке ставлення до молоді з боку державних і партійних структур (і навіть певна експлуатація її ініціативи, романтики), виховання в умовах однієї ідеології критичного погляду на весь ідеологічний спектр духовного життя, нехтування національними традиціями, культурою, мовою призвело до відчуження молоді від праці, від активної участі в усіх галузях суспільного життя» [1, с. 15–18]. Тому сьогодні, коли українське суспільство висуває як пріоритетну проблему виховання інтелектуальної та висококультурної, діяльної і творчої особистості, яка здатна забезпечити прогрес нації і вихід держави на рівень цивілізованих країн світу, особливо актуальним є дослідження проблеми підготовки компетентних педагогічних фахівців.

Сьогодні перед вітчизняною освітньою системою стоїть завдання сформувати громадянина, спроможного до гнучкої зміни способів і форм життєдіяльності. Формування системи компетентностей, що відповідають основним видам діяльності громадянина, стає актуальним завданням навчально-виховного процесу навчальних закладів України. Саме тому особливого значення набуває раціональна побудова освітнього процесу в цілому та процесу навчання у вищому навчальному закладі зокрема. Освіта вважається тим соціальним інструментом, через який передаються та реалізуються базові культурні цінності та цілі розвитку суспільства. У процесі освіти, яка є середовищем спілкування та залучення до світових цінностей, досягнень науки і техніки, забезпечується соціалізація особистості, формування її духовності та світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів.

У межах сучасної парадигми гуманітарного знання передбачається володіння суб'єктами пізнання високим рівнем професійної компетентності. Компетентність означає такі якості особистості, які визначають її здатність і готовність до виконання фахової діяльності на ґрунті набутих знань і сформованих навичок та вмінь.

Система освіти, будучи частиною суспільної системи, постійно реагує на зміни в суспільстві, пропонуючи різні підходи, моделі

побудови освітніх процесів, спостерігається пошук і конкуренція різних парадигм, спрямованих, як правило, на індивідуалізацію та гуманізацію освіти.

Поняття освітньої парадигми та парадигмального аналізу освітніх процесів останнім часом все більше привертає увагу науковців (філософів, педагогів), адже модернізація освітніх процесів має відображати сучасні тенденції розвитку суспільних процесів і ґрунтуватися на зрозумілих та підтриманих педагогічним товариством ідеях, концепціях, парадигмах.

Вивчення підходів до вибору освітньої парадигми в сучасному вітчизняному суспільстві вимагає ґрунтовного вивчення понять «парадигма», «освітня парадигма», «парадигма педагогічної освіти», «парадигмальний підхід».

Відомо, що термін «парадигма» в методології науки вперше запропонував Г. Бергман, розуміючи під цим певні загальні принципи та стандарти методологічного дослідження. Проте пріоритет у вживанні й поширенні цього терміна належить Т. Куну, північноамериканському науковцю, який у книзі «Структура наукових революцій» обґрунтував сутність парадигми як сукупності фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що сприймаються за зразок наукової діяльності [5, с. 73–76].

Т. Кун тлумачив значення поняття «парадигма», виходячи з кола понять, до якого входять:

- 1) символічні узагальнення, що становлять мову, характерну для конкретної наукової дисципліни;
- 2) метафізичні компоненти, що визначають найбільш фундаментальні теоретичні та методологічні принципи світорозуміння;
- 3) цінності, що задають ідеали й норми побудови та обґрунтування наукового знання.

Визначаючи дефініцію «парадигма», Т. Кун брав за основу сукупність існуючих теорій. Вчений розглядав парадигму як визнані на певному історичному етапі розвитку наукові досягнення, видозміни базових стратегій та заміна їх новими, неспівставними з попередніми.

С. Гончаренко визначає парадигму як теорію, яку певне наукове співтовариство бере за зразок вирішення дослідницьких завдань. Принцип загальноприйнятої парадигми –

методологічна основа єдності певного наукового співтовариства (школи, напряму), що значно полегшує їхню професійну комунікацію [2, с. 248]. Дослідниця А. Семенова пропонує власне визначення поняття «парадигма», зазначаючи, що це «набір норм і правил (письмових або усних), який виконує дві функції: 1) встановлює межі; 2) визначає, як діяти в заданих межах, щоб досягти успіху» [7, с. 54].

Як бачимо, парадигма має фундаментальне, формотворче значення в науці, оскільки закладає основи наукової діяльності, регулює і систематизує наукові процеси та досягнення. Освітній процес також потребує парадигмального підходу. Саме тому поняття «парадигма» поширилося на інноваційну освітню практику та знайшло відображення в сучасних науково-педагогічних дослідженнях.

Отже, парадигма – це не тільки теорія, а й спосіб дій у науці, модель, зразок розв'язання дослідницьких завдань. Іншими словами, парадигма – певний спосіб бачення науковим товариством допустимих наукових проблем і методів їх вирішення, а також тих чи інших аспектів реальності, які необхідно дослідити.

Проте, яким би трактуванням парадигми не керувалися науковці, кожна освітня модель спрямовується на реалізацію особистісного розвитку кожного індивіда. Це підтверджують і концептуальні положення Л. Сподіна, який центром нової парадигми освіти вважав інноваційну людину, основною рисою якої є креативність, а провідною метою навчання – формування в неї власної дослідницької позиції [8, с. 7].

Висновок. Отже, як зазначає П. Саух, «реальним результатом вищої освіти має стати цілісне динамічне мислення, що ґрунтується на вмінні користуватися дискурсивно-логічними, інтуїтивними і ціліснодинамічними (сукупнологічними і образно-інтуїтивними) методами при вирішенні різноманітних життєвих, виробничих, соціальних, універсальних проблем» [6, с. 32].

Таким чином, нове бачення перспектив вищої освіти вказує на ключові ціннісні орієнтири створення нової інтегральної освітньої парадигми: гуманізацію, людяність, відповідність вимогам глобалізованого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко І., Давидов П. Ціннісні орієнтири у формуванні державотворчих устремлінь молоді. *Шлях освіти*. 1996. № 2. С. 15–18.
2. Всесвітня декларація про вищу освіту в XXI столітті: бачення та дії / ЮНЕСКО. Париж, 1998. 140 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 248 с.
4. Зязюн І.А. 2008. Філософія педагогічної дії : [монографія]. Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
5. Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. С. 73–76.
6. Саух П.Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 32.
7. Семенова А.В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : [монографія]. Одеса : Юрид. л-ра, 2009. 54 с.
8. Сподін Л.А. 2012. Нова освітня парадигма у філософському дискурсі. *Гілея: науковий вісник. Філософські науки* : зб. наук. праць. № 66. С. 7.

THE PHENOMENON OF COMPETENCE IN THE CONTEXT OF THE MODERN EDUCATIONAL PARADIGM

DEMIANCHUK OLEKSANDR

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

KremenetsTaras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy

Introduction. *In the conditions of formation of modern Ukrainian society the problem of training of competent pedagogical specialists, capable at a high intellectual and creative level to organize the process of mastering knowledge, based on their own professional skills and ability to creative self-realization, is acute.*

Nowadays, specialists are highly valued who have established professional qualities, have a developed general culture, consistency of speech, logic of thinking. The need to increase the professional training of future teachers – specialists in the field of education – is also due to the growing demands on the level of general cultural and special training of youth, changing educational paradigms.

Purpose. *The purpose of the article is to effectively provide strategic objectives for higher education within the modern paradigm of humanitarian knowledge, which face Ukraine in the new socio-cultural conditions.*

Results. *The article highlights the real state of the problem of training competent pedagogical specialists who are able to organize the process of mastering quality knowledge at a high intellectual and creative level. Much attention is focused on the concepts of educational paradigm and paradigmatic analysis of educational processes. Particular attention is paid to the formation of a system of competencies that corresponds to the main activities of the individual. Emphasis is placed on the special importance of the rational construction of the educational process in general and the learning process in higher education in particular.*

The essential signs of the need to increase the professional training of future teachers, specialists in the field of education, which is also due to the growing demands for the level of general and special training of youth, changing educational paradigms.

Originality. *The process of education, which is an environment of communication and involvement in world values, achievements of science and technology, is analyzed. The socialization of the individual in relation to the formation of his spirituality and worldview, value orientations and moral principles is revealed.*

Conclusion. *The real result of higher education should be holistic dynamic thinking, based on the ability to use discursive-logical, intuitive and holistic-dynamic (collective and figurative-intuitive) methods in solving various life, production, social, universal problems.*

Thus, the new vision of higher education prospects points to the key values of creating a new integrated educational paradigm: humanization, human dimension, compliance with the requirements of a globalized society.

Keywords: *modern educational paradigm, competence, humanization of education, socialization of personality, creative personality.*

REFERENCES

1. Bondarenko I., Davydov P. (1996) Cinnisni oryentyry u formuwani derzhawotworchych ustremlin molodi *Shliach osvity*, no. 2, s. 15–18 [in Ukrainian].
2. Vsesvitnia deklaracia pro vyshchu osvitu v XXI stolitti: bachenia ta dii / UNESCO, 1998. Paris, 140 s.

3. Goncharenko S. (1997) *Ukrainski pedagogichny slovnyk*. Kyiv: Lybid, s. 248 [in Ukrainian].
4. Ziazium I.A. (2008) *Filosofia pedagogichnoi dii*: [monografia]. Cherkasy: vyd. vid. CHNU imeni Bogdana Chmelnytskogo, 608 s. [in Ukrainian].
5. Kun Tomas (2001) *Struktura naukovych revoliutsij*. Kyiv: Port-Royal, s. 73–76 [in Ukrainian].
6. Sauch P.U. (2012) *Suchasna osvita: portret bez prykras*: monografia. Zhytomyr: vyd, ZHDU im. I. Franka, s. 32 [in Ukrainian].
7. Semenova A.V. (2009) *Paradygmalne modeliuvania u profesiinij pidgotovci majbutnich uchyteliv*: [monografia]. Odesa: yuryd. l-ra, s. 54 [in Ukrainian].
8. Spodin L.A. (2012) *Nova osvitnia paradygma u filosofskomu dyskursi*. *Gilea: naukovyj visnyk. Filosofski nauky*: zb. nauk. prac, no. 66, s. 7 [in Ukrainian].